

מרכזיות העבודה, דחק הורי ומשמעות בחיים בקרב הורים לילדים עם מוגבלות וללא מוגבלות בגילים 0-12*

מעין פיין¹, לימור גדות², עינב שגב³

סקירת ספרות

מרכזיות העבודה

עבודה נחשבת לפעילות מרכזית בחייו של אדם בוגר (Bal & Kooij, 2011; Haller et al., 2023), וממלאת את צרכיו הכלכליים, הפסיכולוגיים והחברתיים (הרפז ושניר, 2016; רנן-ברזילי, 2012; שמאי, 2017; Emerson, 2016). מרכזיות העבודה מתייחסת למידה שבה עובדים מאמינים שלעבודה יש תפקיד חשוב בחייהם (Jiang & Johnson, 2017). בעבר ספירת העבודה וספירת המשפחה נחקרו כתחומים נפרדים זה מזה (פוקס ואפשטיין, 2019). שינויים שקרו עם השתלבותם של שני בני הזוג בשוק העבודה, הובילו לכך שיחסי הגומלין בין שני תחומים אלה הפכו לנושא אחד שלא ניתן להתעלם ממנו (ארנון-לרנר וברנט, 2015). בחינת תהליך ההתמודדות של ההורה במעבר בין עבודה למשפחה מתעוררת ביתר שאת כאשר נולדים ילדים עם מוגבלות. במקרה כזה הורים נדרשים למצוא מחדש דרכים להתמודד עם שינויים משמעותיים בחייהם, ולאזן בין העבודה לבין ההורות (מרדכוביץ, 2013; Sitimin et

* מחקר זה נעשה במימון קרן שלם.

1 ד"ר מעין פיין, המחלקה לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בן גוריון בנגב. בית הספר לעבודה סוציאלית, המכללה האקדמית ספיר.

2 ד"ר לימור גדות, בית הספר לעבודה סוציאלית, המכללה האקדמית ספיר.

3 פרופ' עינב שגב, בית הספר לעבודה סוציאלית, המכללה האקדמית ספיר.

(al., 2017). מחקרים שונים שבדקו את מרכזיות העבודה ומעורבותם של הורים לילדים עם מוגבלות למול הורים לילדים ללא מוגבלות, מצאו כי הראשונים ובעיקר האימהות נוטות לוותר על התקדמות בעבודה בשל הצורך לטפל בילד עם מוגבלות. הן עובדות שעות פחותות, משכילות פחות ומשתכרות פחות (ברלב ואחרים, 2021; Crettenden et al., 2014). בנוסף, נמצא כי הורים לילדים עם מוגבלות, בשונה מהורים לילדים ללא מוגבלות, מועסקים בעבודות בעלות מיומנויות פשוטות יותר ובעלות שכר נמוך יותר (Stefanidis et al., 2020).

דחק הורי בקרב הורים לילדים עם מוגבלויות

הורות, מעצם הווייתה, מפגישה בין הרצונות והצרכים של ההורה לאלה של הילד, והתלכדות זו יוצרת מערכת יחסים מורכבת ודינמית. דחק הורי מוגדר כקושי הנובע מהדרישות הכרוכות בלהיות הורה (ניצן ורוט, 2014; Hastings, 2002). במחקרים השוואתיים נמצא כי בקרב הורים לילדים עם מוגבלות נמצאו רמות גבוהות יותר של דחק הורי בהשוואה להורים לילדים ללא מוגבלות. הורים לילדים עם מוגבלויות חווים קשיים כלכליים, עומס טיפולי, התמודדות עם קשיי הסתגלות של הילד, בידוד חברתי ודאגה מתמשכות לגבי הטיפול בו (אלפסי-הנלי, 2016; גולדבלט, 2019; Young et al., 2020; Manor-Binyamini, 2012). עם זאת, בשנים האחרונות במקביל לבחינת הקושי, תשומת הלב של חוקרים מופנית גם לדרכי התמודדות וצמיחה של ההורים (Gokgoz & Kabukcuoglu, 2022).

משמעות בחיים

תחושת משמעות בחיים מוגדרת כמערכת של ערכים, אמונות ויעדים שמעניקים לפרט מטרה, ערך לקיום, קוהרנטיות והצדקה להתנהגותו ולהתנהלות בחייו (יגורי, 2015; Beighton & Wills, 2016). התפקידים החברתיים שהפרט ממלא מקנים לו התנסויות שונות. תפקידים הכוללים חיבורים מיטיבים בין הפרט לסביבתו, מספקים מעטפת בטוחה, מגינה המייצרת מיצוי וצמיחה, ומגבירה את תחושת המשמעות בחיים (לזין ואחרים, 2017; סלע, 2020). מחקר שבחן את הקשר בין משמעות בחיים של הורים לילדים עם מוגבלות לתפקידים חברתיים שונים של ההורים, מצא כי תחושת משמעות בחיים הייתה גבוהה בהקשר של מערכות יחסים בתוך המשפחה, אך בהקשר של נושאים הקשורים לתעסוקה, היא נמצאה נמוכה, תוך חוסר שביעות רצון ותחושה של חוסר סיפוק בעבודה (Bermudez, 2023). כפי שעולה בסקירה, משפחה ועבודה הנן שתי ספירות מרכזיות בזהותם של אנשים רבים (מרדכוביץ', 2013). אולם, המעבר בין הספירות בקרב הורים לילדים עם מוגבלות עלול ליצור דחק ואף פגיעה במרכזיות העבודה בשל הדרישות הכרוכות בטיפול בילד עם מוגבלות. לנוכח זאת, יש חשיבות רבה לבחון שני תחומים - את ההבדלים במשתנים דמוגרפיים ומשתני תעסוקה בין הורים לילדים עם מוגבלות לבין הורים לילדים ללא מוגבלות, וכן לבחון

את ההבדלים במשתני המודל - מרכזיות העבודה, משמעות בחיים ודחק הורי בקרב הורים לילדים עם מוגבלות בהשוואה להורים לילדים ללא מוגבלות.

מטרות המחקר

1. בחינת ההבדלים בין הורים לילדים עם מוגבלות לבין הורים לילדים ללא מוגבלות במשתנים של תעסוקה ומשתנים סוציו-דמוגרפיים.
- א. הבנת ההבדלים בין הורים לילדים עם מוגבלות לבין הורים לילדים ללא מוגבלות בקשרים בין משתני המחקר: מרכזיות העבודה, משמעות בחיים ודחק הורי.

השערות המחקר

1. יימצאו הבדלים בין הורים לילדים עם מוגבלות לבין הורים לילדים ללא מוגבלות במשתנים דמוגרפיים של תעסוקה והשכלה, כך שהורים לילדים ללא מוגבלות יהיו בעלי השכלה גבוהה יותר ובעלי שכר גבוה יותר.
2. יימצאו הבדלים בין הורים לילדים עם מוגבלות לבין הורים לילדים ללא מוגבלות ברמת מרכזיות העבודה בחיים, כך שהורים לילדים עם מוגבלות ימצאו את מרכזיות העבודה בחיים נמוכה יותר בהשוואה להורים לילדים ללא מוגבלות.
3. יימצא הבדל ברמת הדחק ההורי בין הורים לילדים עם מוגבלות לבין הורים לילדים ללא מוגבלות, כך שרמת הדחק ההורי תהיה גבוהה יותר בקרב הראשונים.
4. יימצא הבדל בתחושת משמעות בחיים בין הורים לילדים עם מוגבלות לבין הורים לילדים ללא מוגבלות, כך שתחושת המשמעות בחיים תהיה גבוהה יותר בקרב הורים לילדים עם מוגבלות בהשוואה להורים לילדים ללא מוגבלות.
5. יימצאו הבדלים בין הורים לילדים עם מוגבלות לבין הורים לילדים ללא מוגבלות בקשרים בין משתני המחקר.

שיטת המחקר

אוכלוסיית המחקר וגודל המדגם

במחקר הנוכחי השתתפו 350 הורים עובדים לילדים מגיל לידה עד גיל 12. מתוכם 168 הורים עובדים לילדים עם מוגבלות בגילים 0-12 ו-182 הורים עובדים לילדים ללא מוגבלות בגילים 0-12 דוברי עברית.

שיטת הדגימה

מדובר במחקר חתך שהתבצע בשנים 2022 עד 2023. המחקר התבסס על שאלון כמותי אשר הופץ בשיטת דגימה של נוחות בשלב הראשון ושל כדור שלג בשלב השני. בתחילה התקיימה פנייה ישירה לאנשים העובדים בארגונים ועמותות שמספקות שירותים למשפחות של ילדים עם מוגבלות. בשלב השני נעשתה דגימה של כדור שלג לפיה בוצע גיוס של מספר "מודיעים" ראשוניים, והם הפנו למשתתפים פוטנציאליים נוספים השייכים לאוכלוסייה הנחקרת.

הליך המחקר

לאחר קבלת אישור מוועדת האתיקה של המחלקה לעבודה סוציאלית במכללה האקדמית ספיר, המחקר קיבל אישור ממשרד החינוך וממשרד הרווחה. לאחר קבלת האישורים נעשתה פנייה לאנשי קשר מתחום החינוך המיוחד להפצה בקבוצות הווטסאפ הכיתתיות, פנייה לעובדים סוציאליים בתחום מוגבלות, למנהלות מרכז למשפחות המיוחדות בבקשה להפצה בקבוצות ווטסאפ של מנהיגות הורים וקבוצת הודעות. כמו כן, נעשתה פנייה להורים לילדים עם מוגבלות על סמך היכרות אישית אשר העבירו בקבוצות הווטסאפ השונות פרסום בקבוצות ייעודיות בפייסבוק. שאלונים להורים לילדים ללא מוגבלות פורסמו ברשתות החברתיות דרך היכרות אישית ובקשה להפצה בקבוצות ווטסאפ בגן ובכיתות בית ספר יסודי.

כלי המחקר

במחקר נעשה שימוש בשאלון מובנה אשר הורכב ממספר חלקים:
שאלון סוציו-דמוגרפי - גיל, מצב משפחתי, השכלה, היקף משרה, שכר ממוצע.

שאלון דחק הורי (PSI) - השאלון פותח ע"י אבידין (Abidin, 1983), הוא כולל 36 פריטים, ומתמקד בשלושה ממדים: מצוקת ההורה, אינטרקציה דיס-פונקציונלית בין ההורה לילדו ותפיסת ההורה את ההתנהגות הילד כקשה להתמודדות. המשתתפים מתבקשים להגיב למשפטים המוצגים בתשובות על גבי סולם ליקרט בן 5 דרגות מ-1 (כלל לא מסכים) עד 5 (מסכים מאוד). הציון ניתן על ידי מיצוע כל הפריטים. ככל שהציון גבוה יותר כך דחק הורי גבוה יותר. אלפא של קרונבך במחקר זה הוא 0.92.

שאלון משמעות בחיים (MLQ) (Steger et al., 2006) – זה כלי בן 10 פריטים המשמש להערכת משמעות בחיים בשני ממדים: נוכחות של משמעות (5 פריטים, למשל: "לחיי יש תחושה ברורה של מטרה") וחיפוש משמעות (5 פריטים, למשל: "אני מחפש אחר משמעות בחיי"). התגובות צוינו בסולם של 7 נקודות מ-1 (לא נכון לחלוטין) עד 7 (נכון לחלוטין). הציון הינו ממוצע התגובות לפריטים - ציון גבוה מעיד על רמה גבוהה של הממד. אלפא של קרונבך במחקר זה הוא 0.81.

שאלון מרכזיות העבודה (Kanungo, 1982) - שאלון בן 10 היגדים המשקפים את המידה שבה העבודה נתפסת מהותית ומרכזית בחיי הפרט. למשל: "עבודתי היא חלק חשוב מחיי", או "העבודה מהווה עבור האדם בעיקר מקור פרנסה". ניתן להשיב על כל שאלה על פני סולם ליקרט בן 5 דרגות מ-1 (כלל לא נכון) עד 5 (נכון במידה רבה מאוד). השאלון תורגם לעברית ותוקף על ידי קוליק (2012). ציון גבוה משמעו שהעבודה נתפסת כמרכזית יותר בחיי הפרט. טווח הציונים: 1-5. אלפא של קרונבך במחקר זה הוא 0.87.

ניתוח נתונים

הנתונים קודדו ונותחו באמצעות תוכנת SPSS 23. הניתוח הסטטיסטי כלל: סטטיסטיקה תיאורית (אחוזים, ממוצעים, סטיות תקן) לתיאור נתוני משתתפי המדגם. על מנת לבחון את הקשרים הדו-משתנים בוצעה שורת ניתוחים של מתאמים בין משתני המחקר באמצעות מתאמי פירסון. כמו כן, נבדקו ההבדלים בין הורים לילדים עם מוגבלויות להורים לילדים בלי מוגבלויות באמצעות מבחנים פרמטריים להשוואת ממוצעים בין שתי אוכלוסיות (מבחן t).

לוח 1 - סטטיסטיקה תיאורית - הורים לילד עם מוגבלות/הורים לילד ללא מוגבלות

הורים לילד עם מוגבלות (%) N=168	הורים לילד ללא מוגבלות (%) N=182	
M=40.7(SD=6.6)	M=37.86(SD=6.3)	גיל
מצב משפחתי		
138(82.6)	168(93.3)	נשוי
1(0.6)	1(0.6)	אלמן
9(5.4)	7(3.9)	גרוש
19(11.4)	4(2.2)	רווק
היקף משרה		
18(11.3)	5(2.8)	עבודות מזדמנות בלבד באופן לא מסודר
44(27.7)	29(16.3)	עובד בחלקיות משרה
39(24.5)	19(10.7)	עובד פחות מהנדרש במשרה מלאה (בשל שעות היעדרות)
32(20.1)		עובד במשרה מלאה
26(16.4)	125(70.2)	עובד יותר ממשרה מלאה (עובד שעות נוספות)
השכלה		
3(1.8)	2(1.1)	תיכונית חלקית
39(23.4)	20(11)	תיכונית מלאה
65(38.9)	84(46.4)	אקדמאית מלאה
60(35.9)	75(41.4)	תואר אקדמי מתקדם (MA ומעלה)
שכר ממוצע		
45(27.3)	21(11.9)	הרבה מתחת לממוצע
44(26.7)	45(25.4)	מתחת לממוצע
29(17.6)	34(19.2)	כמו הממוצע
40(24.2)	57(32.2)	מעל הממוצע
7(4.2)	20(11.3)	הרבה מעל מהממוצע

מלוח 1 עולה כי הגיל הממוצע בקרב הורים לילד עם מוגבלות הינו 40.7 (M=40.7, SD=6.3), הגיל הממוצע בקרב הורים לילד ללא מוגבלות הינו 37.86 (M=37.86, SD=6.3). מרבית ההורים לילד עם מוגבלות וללא מוגבלות נשואים (93.3%/82.6%). בנוסף עולה כי ההשערה הראשונה אוששה, שיעורי היקפי המשרה נמוכים יותר בקרב הורים לילד עם מוגבלות: 20.1% משרה מלאה, 16.4% מעבר למשרה מלאה, לעומת 70.2% מההורים לילד ללא מוגבלות אשר עובדים מעבר למשרה מלאה. 38.9% מההורים לילד עם מוגבלות הנם בעלי תואר אקדמי לעומת 46.4% מההורים לילד ללא מוגבלות. נמצאו הבדלים ברמות ההכנסה: 24.2% מהורים לילד עם מוגבלות מרוויחים מעל הממוצע לעומת 32.2% מהורים לילד ללא מוגבלות.

לוח 2 - T Test - הבדלים בין קבוצות (הורים לילדים עם מוגבלות/הורים לילדים ללא מוגבלות)

משתנים	הורים לילדים עם מוגבלות	הורים לילדים ללא מוגבלות	t
	M (SD)	M (SD)	
מרכזיות העבודה	3.64 (.91)	3.91 (.55)	-.36***
דחק הורי	2.73 (.72)	2.32 (.50)	6.17***
משמעות בחיים	4.79 (1.11)	4.91 (.92)	-1.13**

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

מהממצאים בלוח 2 עולה כי בהתאם להשערה, נמצא הבדל מובהק בין הורים לילדים עם מוגבלות (M=3.64, SD=.91) לבין הורים לילדים ללא מוגבלות (M=3.91, SD=.55) במידת מרכזיות העבודה בחיים, כך שהורים לילדים עם מוגבלות חווים את העבודה כפחות מרכזית בחייהם בהשוואה להורים לילדים ללא מוגבלות. בהתאם להשערה, נמצא הבדל מובהק בין הורים לילדים עם מוגבלות (M=2.73, SD=.72) לבין הורים לילדים ללא מוגבלות (M=2.32, SD=.50) ברמת הדחק ההורי, כך שהורים לילדים עם מוגבלות חווים רמת דחק הורי גבוהה מאשר הורים לילדים ללא מוגבלות. בשונה מההשערה, נמצא הבדל מובהק בין הורים לילדים עם מוגבלות (M=4.79, SD=1.11) לבין הורים לילדים ללא מוגבלות (M=4.91, SD=.92) במידת משמעות בחיים, כך שהורים לילדים עם מוגבלות חווים תחושת משמעות נמוכה מאשר הורים לילדים ללא מוגבלות.

לוח 3 - מתאמי פירסון, קשרים בין משתני המחקר: מרכזיות העבודה, משמעות בחיים ודחק הורי, בחלוקה לפי משתתפי המחקר וקבוצת הביקורת

הורים לילדים עם מוגבלות	מרכזיות העבודה	משמעות בחיים	דחק הורי
מרכזיות העבודה	-	.42**	-.19*
משמעות בחיים	.42**	-	

הורים לילדים ללא מוגבלות	מרכזיות העבודה	משמעות בחיים	דחק הורי
מרכזיות העבודה	-	.30**	.14
משמעות בחיים	.30**	-	.06

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

מלוח 3 עולה כי נמצא קשר חיובי בין מרכזיות העבודה בחיים לבין משמעות בחיים בקרב הורים לילדים עם מוגבלות וללא מוגבלות ($r_p = .42, p < .01$; $r_p = .30, p < .01$). ככל שהעבודה מרכזית בחייו של ההורה, כך תחושת המשמעות גדלה. נמצא קשר שלילי בין מרכזיות העבודה בחיים לבין דחק הורי בקרב הורים לילדים עם מוגבלות ($r_p = -.19, p < .05$). ככל שמידת מרכזיות העבודה בחייו של ההורה לילד עם מוגבלות גבוהה, כך רמות הדחק ההורי נמוכות. נמצא קשר שלילי בין משמעות בחיים בקרב הורים לילדים עם מוגבלות לבין דחק הורי ($r_p = -.29, p < .01$). כך שככל שמידת הדחק ההורי נמוכה כך המשמעות בחייו של ההורה לילד עם מוגבלות גבוהה. לא נמצא קשר בין מרכזיות העבודה בחיים לדחק הורי בקרב הורים לילדים ללא מוגבלות ($r_p = .06, N.S$) וכן לא נמצא קשר בין משמעות בחיים לדחק הורי בקרב הורים לילדים ללא מוגבלות ($r_p = .06, N.S$).

דיון

עבודה ומשפחה הם ההיבטים החשובים ביותר בחיי היום-יום של האדם המקיימים אינטראקציה זה עם זה בו-זמנית. המעברים בין ספירת העבודה לספירת המשפחה עלולים לגרום לתוצאות שליליות וחיוביות כאחד. בהתאם להשערות הראשונה, הממצאים במחקר זה מצביעים על הבדלים בקרב הורים לילדים עם מוגבלות לעומת הורים לילדים ללא מוגבלות. הורים לילדים עם מוגבלות עובדים פחות, משתכרים פחות ובעלי השכלה נמוכה יותר בהשוואה להורים לילדים ללא מוגבלות. צמצום המשרה הינו אחת מההשלכות

הבולטות של הורים לילדים עם מוגבלות בשל צורכי טיפול בילד, דבר הפוגע גם בשכר אותם מקבלים (Brown & Clark, 2017; McCall & Starr, 2018). ממצא זה דומה לממצאי מחקר ארצי שבדק את מצב הילדים עם מוגבלויות בישראל. במחקר זה דווח על פגיעה ברמות ההשתכרות וההשכלה של הורים לילדים עם מוגבלויות (ברלב ואחרים, 2021). יתרה מכך, במחקרים שונים נמצא שככל שחומרת המוגבלות מורכבת, כך הטיפול בילד אינטנסיבי ותובעני, ומקשה על יציאה לעבודה, לעיתים אף להפסקת עבודה (Cidav et al., 2012; Stefanidis et al., 2023). השערה מספר שתיים אוששה. מרכזיות העבודה בקרב הורים לילדים עם מוגבלות הייתה נמוכה יותר בהשוואה להורים לילדים ללא מוגבלות. ממצא זה מתקשר עם ההשערה הראשונה שבה נמצא כי הורים לילדים עם מוגבלות עובדים פחות ומשכילים פחות בהשוואה להורים לילדים ללא מוגבלות. ייתכן ששעות העבודה הפחותות וכן השכר הנמוך ובעיקר הטיפול בילד מציבים את מרכזיות העבודה ברמה נמוכה יותר לעומת הורים לילדים ללא מוגבלות. גם השערה שלוש אוששה - הורים לילדים עם מוגבלות חוו רמת דחק הורי גבוהה יותר מהורים לילדים ללא מוגבלות. ממצא זה דומה לממצאים ממחקרים קודמים (Prata et al., 2019; Staunton et al., 2023), אשר מעידים על דחק הורי רב יותר בעיקר סביב השנים הראשונות של הטיפול בילד עם מוגבלות. בנוסף, ממצא זה מתכתב עם הממצאים בהשערה מספר ארבע אשר לא אוששה. הורים לילדים עם מוגבלות חוו תחושת משמעות בחיים נמוכה יותר מזו של הורים לילדים ללא מוגבלות. הסבר אפשרי לכך הוא שמרבית המחקרים שנעשו בעבר, היו מחקרים רפלקטיביים כאשר גיל הילד היה בוגר יותר, ולהורים היה זמן הסתגלות רב יותר. בנוסף, כפי שנמצא במחקר זה, ההורים חווים דחק הורי ככל הנראה עקב המשימות היום-יומיות המלוות טיפול בילד בגיל צעיר, כמו עיסוק בגילוי מוקדם של המוגבלות, מציאת מסגרות מותאמות, טיפולים רפואיים וכיו"ב, במקביל למשימות העבודה. משימות רבות אלה מקשות על תחושת משמעות רבה בשלבי ההורות הראשוניים.

מהשערה מספר חמש עולה כי על אף הפגיעה במרכיבים שונים של העבודה, במחקרנו נמצא קשר שלילי בין מרכזיות העבודה בחיים לבין דחק הורי בקרב הורים לילדים עם מוגבלות. ממצא זה מעיד כי העבודה מהווה עוגן עבור הורים לילדים עם מוגבלות, ומסייעת בהפחתת הדחק ההורי. הסבר אפשרי לכך הוא כי ייתכן שבעבודה מתאפשר להורים מרחב לביטוי כישורים והיבטים אישיותיים שאינם באים לידי ביטוי בבית: עיסוק בתפקידים מגוונים ויחסים חברתיים, נוסף על הפוגה מהטיפול בילד עם מוגבלות (אלפסי-הנלי, 2016; Morris, 2012, 2014). ממצא זה מתכתב עם הממצא העוסק בקשר בין מרכזיות העבודה לבין משמעות בחיים בקרב הורים לילדים עם מוגבלות. כך שככל שמרכזיות העבודה גבוהה יותר, כך המשמעות בחיים גבוהה יותר. מה שמצביע על חשיבות העבודה עבור הורים לילדים עם מוגבלות, לא רק כמרכיב המסייע בהפחתת הדחק, אלא כמרכיב אשר מסייע בהגברת תחושת המשמעות.

השלכות לפרקטיקה

מחקר זה שופך אור על ההשלכות שיש להורות לילד עם מוגבלות על התפקוד בשוק העבודה. ממצאי המחקר מעידים כי אוכלוסיית הורים לילדים עם מוגבלות נמצאת בפער תעסוקתי בהשוואה להורים לילדים בגילים 0-12 ללא מוגבלות. יש לצמצם פער זה על ידי חקיקה אשר תקדם זכויות והתאמות תעסוקתיות לאוכלוסייה זו. מכיוון שמרכזיות העבודה מסייעת בהפחתת הדחק ההורי ובהגברת תחושת המשמעות בחיים, יש חשיבות לקידום פעולות אשר ישמרו הורים לילדים עם מוגבלות בשוק העבודה וכן למענים אשר יסייעו במעבר בין הספירות השונות בעיקר בשנים הראשונות של ההורות לילד עם מוגבלות.

ביבליוגרפיה

- אלפסי-הנלי, מ' (2016, מאי). *השתתפותם של הורים לילדים עם מוגבלות בשוק העבודה: מאפיינים וחסמים*. משרד הכלכלה והתעשייה. <https://did.li/CeqZH>
- ארנון-לרנר, ש' וברנט א' (2015). קונפליקט עבודה משפחה והשפעתו על התפתחות הילד, בחירות מקצועיות ויחסי הגומלין ביניהם. *פסיכואקטואליה*, 54-49.
- ברלב, ל', נמר-פורטסנברג, ר' וגדג', נ' (2021, דצמבר). *ילדים עם מוגבלות בישראל מחקר ארצי*. מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל. <https://did.li/xvBrl>
- גולדבלט, א. (2019). דחק בקרב הורים של מתבגרים ומבוגרים צעירים עם לקות שמיעה. *מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית*, כ"ז (49/50), 100-79.
- הרפז, י' ושניר, ר' (2016). השקעה ניכרת בעבודה והשלכותיה על רווחה ובריאות: תוצאות מחקר ראשוניות. *הרבעון לחקר ארגונים וניהול המשאב האנושי*, 1(1), 6-24.
- יגורי, ת' (2015). משמעות החיים ומשמעות בחיים. בתוך י' תדמור וע' פריימן (עורכים), *חינוך - שאלות האדם: א - בהגות* (עמ' 88-98). מכון מופ"ת.
- ליון, ש', ליברמן ג' וקוליק ל' (2017). ריבוי תפקידים, קונפליקט תפקידים ותחושת משמעות בחיים בקרב הורים עובדים. *חברה ורווחה*, ל"ז(2), 316-285.
- מרדכוביץ', ר' (2013). *גיבוש המשמעות של תעסוקה, הורות והקשר ביניהן, אצל מבוגרים צעירים במהלך המעבר להורות*. [חיבור לקבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"]. אוניברסיטת בר אילן.
- סלע, י' (2020). משמעות בחיים כגורם מגן מפני התמכרות בקרב בני נוער. *פסיכואקטואליה*, 79, 20-26.
- פוקס, ה' ואפשטיין, ג' (2019). שוק העבודה: מבט על. בתוך ע' וייס (עורך), *דוח מצב המדינה: חברה, כלכלה ומדיניות 2019* (עמ' 125-145). מרכז טאוב: לחקר המדיניות החברתית בישראל.

- קוליק, ל' (2012, פברואר). תחושת העצמה, ערכי חיים ומרכזיות חיי העבודה בקרב נשים חרדיות המצויות בשוק העבודה. אוניברסיטת בר-אילן. <https://did.li/H4b6q>.
- רנן-ברזילי, א' (2012). הורים א/עובדים: רב ממדיות והפמיניזם החברתי של מעמד הפועלות - תשתית תיאורטית לשילוב משפחה ועבודה בישראל. עיוני משפט, לה(2), 307-352.
- שמאי, א' (2016). הקשר בין השקעה ניכרת בעבודה לבין אושרם של עובדים. הרבעון לחקר ארגונים וניהול משאבי אנוש, 1(2), 89-98.
- Abidin, R. R. (1983). *Parenting Stress Index: Manual, Administration Booklet,[and] Research Update*. Pediatric Psychology Press.
- Bal, P. M., & Kooij, D. (2011). The relations between work centrality, psychological contracts, and job attitudes: The influence of age. *European Journal of work and organizational psychology, 20*(4), 497-523. [DOI:10.1080/13594321003669079](https://doi.org/10.1080/13594321003669079)
- Beighton, C., & Wills, J. (2016). Are parents identifying positive aspects to parenting their child with an intellectual disability or are they just coping? A qualitative exploration. *Journal of Intellectual Disabilities, 21*(4), 1-21. <https://doi.org/10.1177/1744629516656073>
- Bermudez, J. J. A. (2023). The Relationship of Meaning in Life and Quality of Life: Basis for a Leadership Development Program among Parent-Carers of Children with Special Needs. *AIDE Interdisciplinary Research Journal, 4*(1), 27-50. <https://doi.org/10.56648/aide-irj.v4i1.42>
- Brown, T. J., & Clark, C. (2017) Employed parents of children with disabilities and work family life balance: A literature review. *Child & Youth Care Forum, 46*(3), 857-876. [DOI:10.1007/s10566-017-9407-0](https://doi.org/10.1007/s10566-017-9407-0)
- Cidav, Z., Marcus, S. C., & Mandell, D. S. (2012). Implications of childhood autism for parental employment and earnings. *Pediatrics, 129*(4), 617-623. [DOI: 10.1542/peds.2011-2700](https://doi.org/10.1542/peds.2011-2700)
- Crettenden, A., Wright, A., & Skinner, N. (2014). Mothers caring for children and young people with developmental disabilities: intent to work, patterns of participation in paid employment and the experience of workplace flexibility. *Community, Work & Family, 17*(3), 244-267. <https://doi.org/10.1080/13668803.2014.923816>
- Emerson, S. (2017). Response to "Thinking About Our Work: Work". *Eastern Group Psychotherapy Society, 41*(1), 63-66. [10.13186/group.41.1.0063](https://doi.org/10.13186/group.41.1.0063)
- Gokgoz, C., & Kabukcuoglu, K. (2022). "Thanks to my child, I discovered that I am strong and I grew up with my child": Personal growth in mothers of children with Down syndrome in Turkey. *Research in Developmental Disabilities, 124*, 104217. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2022.104217>

- Haller, M., Klösch, B., & Hadler, M. (2023). The Centrality of Work: A Comparative Analysis of Work Commitment and Work Orientation in Present-Day Societies. *SAGE Open*, 13(3). <https://doi.org/10.1177/21582440231192114>
- Hastings, R. P. (2002). Parental stress and behaviour problems of children with developmental disability. *Journal of intellectual and developmental disability*, 27(3), 149-160. <https://doi.org/10.1080/1366825021000008657>
- Jiang, L., & Johnaon, M. J. (2017). Meaningful work and affective commitment: A moderate mediation model of positive work reflection and work centrality. *Journal of Business and Psychology*, 33(4), 545-558. [DOI:10.1007/S10869-017-9509-6](https://doi.org/10.1007/S10869-017-9509-6)
- Kanungo, R. N. (1982). Measurement of job and work involvement. *Journal of applied psychology*, 67(3), 341. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0021-9010.67.3.341>
- Manor-Binyamini, I. (2012). Parental coping with developmental disorders in adolescents within the ultraorthodox Jewish community in Israel. *Journal of autism and developmental disorders*, 42(5), 815-826. [DOI: 10.1007/s10803-011-1313-y](https://doi.org/10.1007/s10803-011-1313-y)
- McCall, B. P., & Starr, E. M. (2018). Effects of autism spectrum disorder on parental employment in the United States: Evidence from the National Health Interview Survey. *Community, Work & Family*, 21(4), 367-392. <https://doi.org/10.1080/13668803.2016.1241217>
- Morris, L. A. (2012). Testing respite effect of work on stress among mothers of children with special needs. *Journal of Family and Economic Issues*, 33(1), 22-40. [doi: 10.1007/s10834-011-9267-y](https://doi.org/10.1007/s10834-011-9267-y)
- Morris, L. A. (2014). The impact of work on the mental health of parents of children with disabilities. *Family Relations*, 63(1), 101-121. <https://doi.org/10.1111/fare.12050>
- Prata, J., Lawson, W., & Coelho, R. (2019). Stress factors in parents of children on the autism spectrum: An integrative model approach. *International Journal of Clinical Neurosciences and Mental Health*, 6(2), 1-9. [DOI: 10.21035/ijcnmh.2019.6.2](https://doi.org/10.21035/ijcnmh.2019.6.2)
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S., & Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of counseling psychology*, 53(1), 80.
- Staunton, E., Kehoe, C., & Sharkey, L. (2023). Families under pressure: Stress and quality of life in parents of children with an intellectual disability. *Irish journal of psychological medicine*, 40(2), 192-199. [DOI: https://doi.org/10.1017/ipm.2020.4](https://doi.org/10.1017/ipm.2020.4)
- Sitimin, S. A., Fikry, A., Ismail, Z., & Hussein, N. (2017). Work-family conflict among working parents of children with autism in Malaysia. *Procedia Computer Science*, 105, 345-352. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2017.01.232>

- Stefanidis, A., Strogilos, V., & Kyriakidou, N. (2020). Work engagement of employees who are parents of children with disabilities: Empirical evidence from Singapore and the United Kingdom. *International Journal of Human Resource Management*.
<https://doi.org/10.1080/09585192.2020.1800783>
- Stefanidis, A., King-Sears, M. E., Gilic, L., & Strogilos, V. (2023). Work–family strain of employees with children with disabilities. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 42(1), 18–37. DOI: [10.1108/EDI-02-2021-0039](https://doi.org/10.1108/EDI-02-2021-0039)
- Young, S., Shakespeare-Finch, J., & Obst, P. (2020). Raising a child with a disability: A one-year qualitative investigation of parent distress and personal growth. *Disability & Society*, 35(4), 629–653. <https://doi.org/10.1080/09687599.2019.1649637>